

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی و فارسی (خوانداری) و هدیه‌های آسمان و علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی بر اساس مفاهیم اخلاقی

زهرا نفر^{۱*}

فاطمه السادات فاطمی^۲

فائزه نفر^۳

چکیده

هدف: این پژوهش با هدف شناسایی مفاهیم اخلاقی به دانش‌آموزان در کتاب‌های درسی پایه پنجم و ششم مقطع ابتدایی انجام شد. **روش:** برای دستیابی به اهداف پژوهش از روش تحلیل محتوا در دو گام استفاده شد. در گام اول به صورت کیفی، روش تحلیل محتوای عرفی یا استقرایی برای شناسایی مقوله‌ها به کار گرفته شد. در گام دوم، پس از دستیابی به مقوله‌ها، به صورت کمی و نظام‌مند و عینی، به بررسی مقوله‌ها پرداخته شد. جامعه آماری این پژوهش، کلیه کتاب‌های فارسی (خوانداری)، مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمان و علوم تجربی سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ پایه پنجم و ششم ابتدایی که شامل ۸ جلد کتاب بود نمونه‌گیری در این پژوهش به شیوه‌ی نظری انجام شد و ملاک دسته‌بندی دروس، وجود محتوای اخلاقی در ساختار دروس کتاب در نظر گرفته شد. **یافته‌ها:** یافته‌ها نشان داده است که متأسفانه چیدمان مفاهیم اخلاقی در کتب درسی موردتوجه قرار نگرفته است و از میان ۱۲ مفهوم اخلاقی، تنها «تفکر»، «رفتار نیک»، «همکاری» موردتوجه قرار گرفته است و سایر مفاهیم از نظر تعداد تکرار و تنوع چینش در پایه‌های مختلف فاقد کارایی لازم هستند. **نتیجه‌گیری:** پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت و اخلاق، باید به بررسی دوباره‌ی محتوای اخلاقی کتاب‌های درسی پرداخته و نحوه‌ی ارائه این مفاهیم را بررسی کنند. **کلمات کلیدی:** تحلیل محتوا، کتاب‌های درسی، دوره ابتدایی، مفاهیم اخلاقی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی (ره)، تهران، ایران (نویسنده مسئول). znafar72@yahoo.com

^۲ کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی (ره)، تهران، ایران.

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

مقدمه

همواره توجه به مبحث اخلاق و رشد اخلاقی یکی از اساسی‌ترین اهداف نه‌تنها نزد خانواده‌ها است، بلکه در سیستم آموزشی و جامعه نیز می‌باشد و دلیل آن هم ایجاد نسلی شایسته در خانواده و داشتن جامعه‌ای پویا و کارا است. جامعه‌ای مبتنی بر آموزه‌های عمیق اخلاقی که با صرف حداقل هزینه‌ها به شکل پایه، نسل‌هایی اخلاق مدار و کوشا را در جهت رسیدن به اهداف عمیق انسانی پرورش نماید (دهقانی و بلندهمتان، ۱۳۹۶). رشد اخلاقی یکی از مهم‌ترین مسئله‌های دوران کودکی و یکی از مهم‌ترین مسؤلیت‌های خانواده‌ها و جامعه است. رشد اخلاقی، به توانایی درک درست و نادرست بودن امور اطلاق می‌شود که رفتار را هدایت می‌کند. در طول دهه‌های گذشته، رشد اخلاقی با مراحل استدلال اخلاقی که از پاسخ افراد به مجموعه‌ای از مسائل اخلاقی منعکس می‌شود، تعیین می‌شود (تیکلی، جانسون، جانسون و روزت^۱، ۲۰۱۰). بنابراین نظریه‌پردازان اوایل قرن بیستم، اخلاق را وسیله رشد اجتماعی می‌دانستند؛ لذا رشد اخلاقی از مسائل عمده روان‌شناسی به شمار می‌رود (شعاع کاظمی، میر محمدحسین اوشانی و نقیب، ۱۳۹۴).

از نظر کلبرگ (۱۹۶۹) رشد اخلاقی فرایند مداومی است که در سراسر دوره عمر فرد اتفاق می‌افتد. کلبرگ معتقد است که رشد اخلاقی اساساً مستلزم استدلال اخلاقی است که در طی مراحل مختلفی از کودکی تا نوجوانی شکل می‌گیرد، وی شش مرحله اخلاقی را در سه سطح موردبررسی قرارداد. سطح پیش قراردادی که شامل مراحل جهت‌گیری اطلاعات - تنبیه و فردگرایی می‌شود؛ سطح قراردادی که مراحل انتظارات بین فردی متقابل و هم‌رنگی بین فردی و اخلاق نظم اجتماعی را در برمی‌گیرد و درنهایت، سطح پس قراردادی که قرارداد اجتماعی - حقوق فردی و اصول اخلاقی جهانی را شامل می‌شود (هاردمن^۲، ۲۰۱۵). میزانی که افراد ارزش‌های اخلاقی را در خودشان ادغام می‌کنند اهمیت زیادی برای عملکرد اخلاقی در زندگی روزمره دارد به طوری که خود اخلاقی در کودکان، صلاحیت اجتماعی و رفتارهای سازگارانه در آینده را پیش‌بینی می‌کند (سنگساوانگ و کرتنیوئر^۳، ۲۰۱۵). رشد اخلاقی به کودکان کمک می‌کند تا بین درست و نادرست تمایز قائل شوند و از این اطلاعات برای انجام تصمیمات درست به هنگام مقابله با انتخاب‌های زندگی استفاده کنند (جاود، کوسار و کان^۴، ۲۰۱۴). بنابراین توجه به آموزش اخلاق را باید از دوران کودکی آغاز کرد، زمانی که تمامی طرح‌واره، از جمله طرح‌واره اخلاقی در حال شکل‌گیری است و سعی می‌شود تا به کودکان، خوب و بد و درست و نادرست را آموزش داد (دهقانی و بلندهمتان، ۱۳۹۶).

تربیت اخلاقی و کمک به رشد اخلاقی دانش‌آموزان از هدف‌های آرمانی همه نظام‌های تربیتی قرار داشته و دارد. اغلب صاحب‌نظران آموزش و پرورش معتقدند که تربیت اخلاقی امری ضروری است، زیرا «تربیت، امری ذاتاً اخلاقی است» و محیط مدرسه همواره مملو از مفاهیم و امور اخلاقی است، از این‌رو تربیت اخلاقی از اساسی‌ترین هدف‌های آموزش و پرورش به شمار می‌آید (کریمی، باقری و صادق زاده، ۱۳۹۳). امروزه یکی از مسئله‌های موجود در نظام‌های آموزشی، چگونگی تربیت اخلاقی است. تربیت اخلاقی تشویق کردن، فراهم ساختن و بکار بستن سازوکارهای آموزش و پرورش در جهت دریافت گزاره‌های اخلاقی و شناختن و شناساندن فضایل و رداییل و زمینه‌سازی برای ایجاد نگرش و روی آوردن به اخلاق حسنه و پایبندی و عینیت دادن ارزش‌های اخلاقی به‌منظور رسیدن به سعادت و کمال جاودانه تربیت اخلاقی نام دارد. بر این اساس، در تربیت اخلاقی تلاش می‌شود با بهره‌گیری از دانش تعلیم و تربیت، یافته‌های تربیت اهداف اخلاقی را عینیت بخشید (نوراللهی، ۱۳۹۵). پریل و بیان معتقدند مدارس ما نمی‌توانند از پرداختن به زندگی اخلاقی دانش‌آموزان دوری کنند. برای این مدارس غیرقابل تصور است که دانش‌آموزان را شش تا هفت ساعت در روز، صد و هشتاد روز در سال و از زمان شش‌سالگی تا زمانی که هجده‌ساله می‌شوند، بپذیرند، اما هیچ تأثیری در شیوه تفکر دانش‌آموزان درباره مسائل اخلاقی و نیز شیوه رفتار آن‌ها ایجاد نکنند (حجت پناه، امانی و طالع پسند، ۱۳۹۷).

جامعه امروز بشر دچار بحران هویت، معنویت و اخلاق شده است. از این‌رو، امروزه نیاز بشر به تربیت و پرورش، به‌مراتب بیش از نیاز او به تعلیم و آموزش است، بنابراین، نظام آموزش و پرورش، که یکی از گسترده‌ترین نظام‌های تأثیرگذار و جهت‌دهنده در

¹ Tichy, Johnson, Johnson & Roseth,.

² Hardman

³ Sengsavang & Krettenauer

⁴ Javed, Kausar, Khan,

همه کشورهاست، با توجه به مخاطبان فراوان و با استعدادی که دارد و با توجه به وظایف آموزشی و پرورشی خود، باید برنامه تربیت اخلاقی را جزء اصلی‌ترین و محوری‌ترین مسائل آموزشی و تربیتی خود قرار دهد (خدایار، ۱۳۹۲).

برنامه و محتوای کتاب درسی، یکی از مؤلفه‌های مهم در نظام آموزش و پرورش است و در ایجاد هدف‌های آموزش و پرورش نقش اساسی دارد. از آنجاکه نظام آموزش و پرورش ایران متمرکز و برنامه، کتاب و معلم، محورهای اساسی آموزش و یادگیری‌اند و با توجه به آن که در بسیاری از موارد، کتاب درسی تنها رسانه آموزشی است که در اختیار معلم قرار دارد و فرایند آموزش و یادگیری تنها با متکی به محتوای برنامه درسی، مفاهیم و ارزش‌های مطرح‌شده در آن صورت می‌پذیرد و از سوی دیگر، انواع ارزشیابی‌های تحصیلی، امتحانات و گزینش‌های متعدد بر مبنای محتوای کتاب‌های درسی انجام می‌شود، نقش کتاب به‌منزله برنامه آموزش بسیار مهم تلقی شده، جای تعمق و بررسی فراوان دارد. بررسی، تجدیدنظر و اصلاح برنامه و محتوای کتاب‌های درسی، زمینه رشد و ارتقا تحصیلی دانش‌آموزان را فراهم می‌آورد. محتوای مطلوب کتاب‌های درسی می‌تواند دانش‌آموزان را به چالش فکری وادارند که پاسخگویی نیازمندی‌های عصر جدید انسان‌ها باشد (حقیقت، ۱۳۹۵).

پژوهش‌های مختلفی به بررسی محتوای کتاب درسی بر اساس تربیت اخلاقی پرداخته‌اند از جمله دهقانی و بلندهمتان (۱۳۹۶) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که کتاب فارسی در تمامی پایه‌های ابتدایی بیشترین مفاهیم اخلاقی را دارد، و از میان ۱۵ مفهوم اخلاقی، رفتار نیک، نوع‌دوستی و تلاش و پشتکار بیش‌ترین میزان مفهوم اخلاق را در کتاب فارسی داشته‌اند. حسنی و وجدانی (۱۳۹۶) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که اهداف اخلاقی در کنار دیگر اهداف درس قرار گرفته و محتوای کتاب‌های درسی هم به‌تبع اهداف، دارای مضامین اخلاقی است. همچنین جام‌خانه (۱۳۹۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که در پایه‌های اول، دوم و سوم، در هر دو سطح جمله و مضمون، توجه به مبحث اخلاق فردی و اجتماعی تربیت بسیار کم بوده است اما این کمبودها در پایه چهارم و پنجم جبران شده است.

از آنجاکه دوره ابتدایی برای دانش‌آموزان، مقطعی مهم و سرنوشت‌ساز است و زیربنای شخصیتی و فکری افراد در مدرسه، ایجاد می‌شود. بعضی از دروس برای دانش‌آموزان جالب و دوست‌داشتنی است و این علاقه به دروس خاص ممکن است، راه تحصیل و شغلی افراد را تغییر دهد. این علاقه‌مندی دانش‌آموزان به بعضی کتاب‌های درسی، به عوامل مختلفی، از جمله معلم، روش تدریس و کتاب درسی بستگی دارد. کتاب‌های درسی از اجزای مختلفی تشکیل شده است: جلد، متن، تصویر، پرسش‌ها، رنگ و فونت حروف. هر چه این اجزا، به‌ویژه متن، پرسش‌ها و تصاویر بارزتر باشد، میزان انگیزه و علاقه به درس نیز افزایش می‌یابد و آن درس می‌تواند در زندگی و تربیت اخلاقی دانش‌آموزان نیز مؤثرتر باشد (حقیقت، ۱۳۹۵).

امروزه مسئولان و برنامه‌ریزان در زمینه آموزش اخلاق، به دنبال راهکار عملی برای حل این مشکل هستند (شاملی، ملکی و کاظمی، ۱۳۹۰). به نظر می‌رسد برنامه درسی در این زمینه می‌تواند بر همه عوامل دخیل در تربیت، مفید باشد. بنابراین برنامه درسی و کتاب درسی و محتوای آموزشی، در نظام‌های آموزشی متمرکز کشور ما، محور مکتوب و مدون تربیتی محسوب می‌گردد. لذا ضروری به نظر می‌رسد که مورد تحلیل و بررسی علمی و کارشناسانه قرار گیرد تا به مؤلفان و متصدیان در جهت گزینش و انتخاب محتوای آموزشی و تدوین کتاب‌های درسی کمک نماید. همچنین تلفیق تربیت اخلاقی با برنامه درسی به برنامه‌ریزان کمک می‌کند تا فعالیت‌های یادگیری متنوعی را در طرح برنامه درسی بگنجانند و دانش‌آموزان نیز با شرکت در این فعالیت‌ها به نتایج یادگیری متنوعی دست یابند. با توجه به اهمیت موضوع، پژوهشگر به بررسی این سؤال می‌پردازد که محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان، فارسی خوانداری، علوم تجربی و مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی تا چه اندازه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی توجه می‌کند؟

روش پژوهش

برای دستیابی به اهداف پژوهش از روش تحلیل محتوا در دو گام استفاده شد. در گام اول به صورت کیفی، روش تحلیل محتوای عرفی یا استقرایی برای شناسایی مقوله‌ها به کار گرفته شد. در این گونه تحلیل محتوا، کار بدون در نظر گرفتن چارچوب نظری از پیش تعیین شده انجام می‌شود (دهقانی، بلندهمتان، ۱۳۹۶). بدین صورت که با خواندن متن درسی کتاب‌ها، رمزها شناسایی شده و پس از سازمان‌دهی و دسته‌بندی آن‌ها در قالب مقوله‌های گویا، پیوند آن‌ها باهم مورد بررسی قرار گرفت. در گام دوم، پس از دستیابی به مقوله‌ها، به صورت کمی و نظام‌مند و عینی، به بررسی مقوله‌ها پرداخته شد.

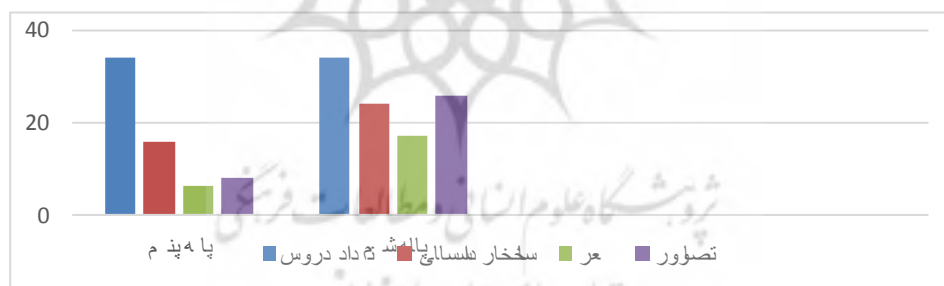
جامعه آماری این پژوهش، کلیه کتاب‌های فارسی (خوانداری)، مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمان و علوم تجربی سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ پایه پنجم و ششم ابتدایی که شامل ۸ جلد کتاب است. نمونه‌گیری این پژوهش به شیوه نظری انجام شد. ملاک دسته‌بندی دروس به عنوان نمونه، وجود محتوای اخلاقی در ساختار متنی و تصاویر درس در نظر گرفته شد.

برای شناسایی دروس، دروسی که محتوای اخلاقی هستند انتخاب شد، سپس مقوله‌های اخلاقی موجود از نظر ساختار داستانی و غیرداستانی، شعر و تصاویر مورد بررسی قرار گرفت تا چگونگی مفاهیم اخلاقی از نظر کمی و کیفی و روند آن در این دو پایه ابتدایی روشن شود. همچنین به صورت کمی با معیار تکرارپذیری در پایه‌های مختلف و به صورت کیفی نیز با معیار سیر تکاملی و بهبود شیوه‌ی بیان، تغییر ساختار غیرداستانی به داستانی، پرهیز از بیان مستقیم و دستوری و بسط گستره‌ی مفهوم در نظر گرفته شد. حاصل بررسی‌های انجام شده در جداول و نمودارها جمع‌بندی و گزارش شدند.

جدول ۱. مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های فارسی پایه پنجم و ششم ابتدایی

مفاهیم اخلاقی کتاب‌های فارسی (خوانداری) در پایه پنجم و ششم ابتدایی

تفکر و شناخت، اندیشه در طبیعت، شکرگزاری و ستایش، رعایت ادب، دوری از کبر و غرور، بخشش و همکاری، تلاش، رفتار نیک، راستی و درستکاری، ایثار، مهربانی، احترام به قانون و رعایت قانون، زود قضاوت نکردن، سخن گفتن به موقع، اتحاد، تکریم زبان فارسی، راستی در علم و عمل، شجاعت، همدلی، صبر، احترام به کشور، تصمیم به موقع، اهمیت علم‌آموزی، کنجکاو و پشتکار، دوری از ساده‌لوحی، اهمیت مشورت، شجاعت، قناعت، دوری از ذلت، اهمیت دانش و خردورزی، پرهیز از خودستایی، عبرت‌آموزی، دوری از عیب‌جویی دیگران، توجه به مال، توجه به طبیعت

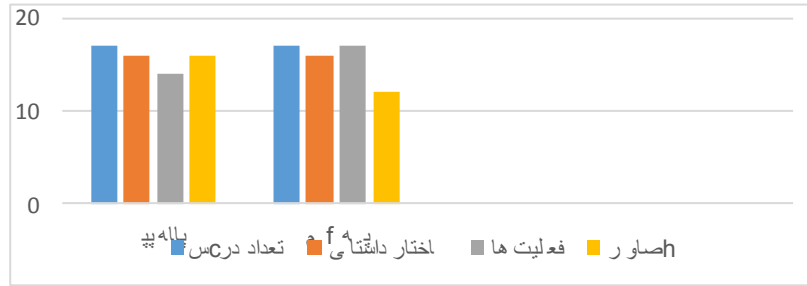
نمودار ۱. ساختار مفاهیم اخلاقی موجود در کتاب‌های فارسی پایه پنجم و ششم ابتدایی

نمودار ۱، ساختار داستانی در کتاب فارسی در هر دو پایه، بر اساس نقشی که در انتقال مفاهیم اخلاقی بر عهده دارد مشخص شده است. دروس داستانی دربردارنده‌ی داستان‌ها و حکایت‌های کتاب فارسی است.

جدول ۲. مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه پنجم و ششم ابتدایی

مفاهیم اخلاقی کتاب‌های هدیه‌های آسمان در پایه پنجم و ششم ابتدایی

مهربانی، تفکر و اندیشه، رفتار نیک، همکاری، رابطه دوستی، کمک کردن، سپاسگزاری، ایثار، راستی و درستکاری، رعایت ادب، حفظ بهداشت، حق طلبی، امر به معروف و نهی از منکر، دوری از دشمنان خدا و دوستی با دوستان خدا، دوست دار فقرا، مشورت با دیگران، نداشتن غرور، مسخره نکردن، غیبت نکردن، شاد کردن دیگران، پابندی به عهد، عاقبت‌اندیشی، خوش رفتاری، احترام به دیگران، تأکید بر آداب معاشرت، حفظ سلامتی، شکر سلامتی، تلاش، صبر، پرهیزگاری، ایستادگی، نهراسیدن از شکست، نظم، غنیمت شمردن فرصت، تقلب نکردن، اهمیت علم‌آموزی

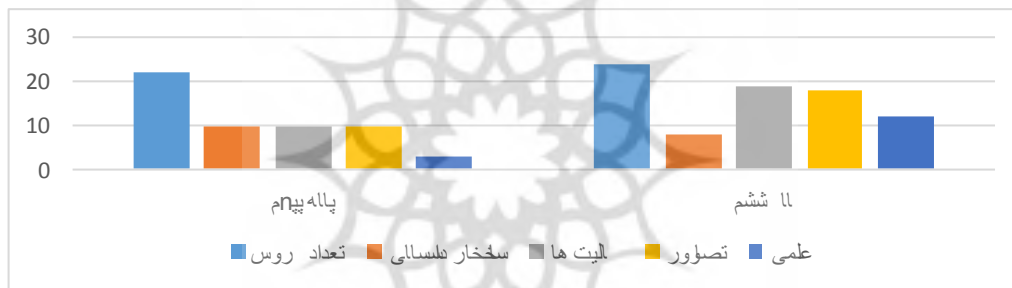
نمودار ۲. مفاهیم اخلاقی در کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم و ششم

همان‌گونه که در نمودار ۲ مشاهده می‌شود، در کتاب هدیه‌های آسمان به‌جای بخش شعر، بر بررسی فعالیت‌های هر درس پرداخته شد.

جدول ۳. مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی

مفاهیم اخلاقی کتاب‌های مطالعات اجتماعی در پایه پنجم و ششم ابتدایی

اهمیت دوستی، رعایت آداب دوستی، رعایت ادب، خوش اخلاقی، محبت کردن، همدلی، توانایی نه گفتن، اهمیت تصمیم‌گیری صحیح، اهمیت همفکری و مشورت، عاقبت‌اندیشی، حمایت از تولید، صرفه‌جویی و دوری از اسراف، شکرگزاری، توجه به مصرف صحیح، توجه به فقرا، اصلاح الگوی مصرف، عبرت‌آموزی، توجه به تاریخ، توجه به تفکر و علم، حفظ میراث فرهنگی، اهمیت زمان و برنامه‌ریزی، حفظ سلامتی، کمک به هموعان، توجه به پوشش، احترام به اقوام مختلف، حفاظت از محیط‌زیست، ایستادگی، حق‌طلبی و مبارزه با استعمار، شجاعت و شهادت‌طلبی، احترام به قانون

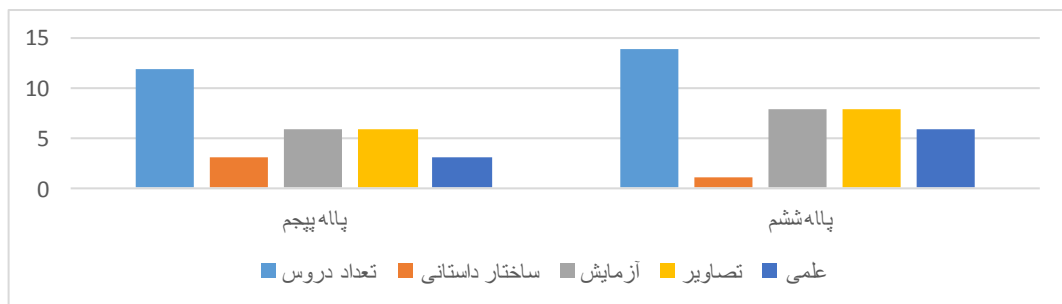
نمودار ۳. مفاهیم اخلاقی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم و ششم ابتدایی

در درس مطالعات اجتماعی، با توجه به نمودار ۳، در بررسی ساختار متون علاوه بر ساختار داستانی و فعالیت‌ها، ساختار علمی مطالب اضافه شده است. درس اجتماعی با وجود پتانسیل زیادی که در انتقال مفاهیم اخلاقی به‌تبع آن رشد اخلاقی دارد، متأسفانه حجم ناچیزی از مفاهیم اخلاقی را در خود دارد و انتقال مفاهیم اخلاقی تنها در قالب کارگروهی در فعالیت‌ها گنجانده شده است.

جدول ۴. مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی

مفاهیم اخلاقی کتاب‌های مطالعات اجتماعی در پایه پنجم و ششم ابتدایی

تفکر، کارگروهی، مشارکت، مشورت، مسئولیت‌پذیری، دوستی، خلاقیت، اهمیت علم‌آموزی و مشاهده، حفظ سلامتی، حفظ طبیعت و محیط‌زیست

نمودار ۴. مفاهیم اخلاقی در کتاب علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی

همان‌طور که در نمودار ۴ مشاهده می‌شود، در کتاب علوم تجربی به مفاهیم اخلاقی کمتری پرداخته شده است؛ به‌نحوی که بیشتر بررسی این مفاهیم در قالب آزمایش‌ها و مفهوم همفکری و کار گروهی بوده است. این در حالی است که با توجه به مفاهیم مطرح شده در دروس علوم تجربی، امکان بررسی مفاهیم اخلاقی وجود دارد. پس از بررسی مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های درسی فارسی (خوانداری)، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی، با توجه به مشترکات مفاهیم، در ۱۲ مقوله طبقه‌بندی شد (جدول ۵).

جدول ۵. مقوله‌بندی مفاهیم اخلاقی

کد	مقوله	زیر مقوله
۱	تفکر	اهمیت علم‌آموزی، کسب دانش، عبرت‌آموزی از گذشتگان، زود قضاوت نکردن، دوران‌دیشی
۲	ایثار	از خودگذشتگی، فداکاری و ایثار، شهادت در راه خدا و حفظ میهن، حق‌طلبی، مبارزه با استعمار، بخشش
۳	دوری از غرور	مغرور نشدن و تکبر نداشتن، شکرگزاری
۴	راستی و درستکاری	راست‌گویی، دوری از دروغ، رازداری، درستکار بودن
۵	تلاش و پشتکار	تلاش و کوشش، تمرین و استمرار در کارها، صبر
۶	صرفه‌جویی	اسراف نکردن، به‌اندازه کافی مصرف کردن
۷	همکاری	همکاری و همدلی در زندگی اجتماعی
۸	احترام به قانون	رعایت قانون، رعایت نوبت، مسئولیت‌پذیری
۹	حفظ سلامتی	اهمیت بهداشت فردی، حفظ سلامتی
۱۰	حفظ محیط‌زیست	حفظ طبیعت، حفظ محیط‌زیست، محافظت از جنگل‌ها و جانوران
۱۱	رابطه دوستی	دوستی با دوستان خوب، رعایت آداب دوستی، مهربانی، مشورت
۱۲	رفتار نیک	کمک به دیگران، مهربانی با والدین و دیگران، خوش‌خلقی، رعایت ادب، نوع‌دوستی، مسخره نکردن دیگران، احترام به دیگران

واحد تحلیل در این پژوهش، کل متن درس و واحد کدگذاری، مفاهیم اخلاقی به‌دست‌آمده از تحلیل استقرایی است. اشکال ارائه محتوای اخلاقی

در کتاب‌های فارسی (خوانداری)، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی محتوا به اشکال مختلفی ارائه شده‌اند: متن: در بیشتر کتاب‌های درسی، متن درس‌ها برای ارائه محتوای اخلاقی جایگاه ویژه دارد. مفاهیم اخلاقی در بیشتر متون کتاب‌ها و در ضمن داستان‌ها، شعرها، مطالب علمی، آیات و احادیث قرآن و روایات داستان گونه‌ی تاریخی به‌صورت آشکار و در بیشتر موارد به‌صورت مستتر ارائه شده است.

فعالیت: فعالیت‌ها در قالب فعالیت‌ها، کاربرگ‌ها، کاوشگری و آزمایش، تفکر و تدبیر کنید و ... از جمله اشکال مهم در ارائه محتواست. در مجموع این فعالیت‌ها، معلم باید با گروه‌بندی دانش‌آموزان، آن‌ها را به همفکری و مشارکت در پاسخگویی به مسائل و پرسش‌ها تحریک کند. در واقع ارزش مشارکت و همکاری در عمل تجربه می‌شود. می‌توان به این نکته اشاره کرد که فعالیت‌ها صرف‌نظر از بار آموزشی، مضامین اخلاقی مانند صرفه‌جویی، مشارکت و همکاری، مراقبت از اموال عمومی و دوستی و ... را در بردارد.

تصاویر: تصاویر در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ابزار پرکاربردی برای ارائه محتوا محسوب می‌شوند. بخشی از ارزش‌های اخلاقی در کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی به‌صورت تصاویر بازنمایی شده است.

این اشکال سه‌گانه ارائه محتوا، مکمل همدیگر هستند و در هر بخش از کتاب، یک‌شکل قالب است و دو شکل دیگر نقش مکمل را برای ارائه یک محتوا بر عهده‌دارند.

یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که در جدول ۶ مشاهده می‌شود که تا چه اندازه مقوله‌های اخلاقی در متن داستانی (حکایت، شعر و داستان) و علمی و فعالیت‌ها کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمان، فارسی خوانداری، علوم تجربی در پایه پنجم و ششم موردتوجه قرار گرفته است.

جدول ۶. بررسی زیرمجموعه‌های مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های فارسی خوانداری، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی، علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی

مقوله	فارسی ۵	فارسی ۶	هدیه‌های آسمان ۵	هدیه‌های آسمان ۶	مطالعات ۵	مطالعات ۶	علوم ۵	علوم ۶
فراوانی	۴	۱۵	۸	۸	۱۰	۱۵	۷	۶
درصد	۸/۸۸	۲۶/۳	۱۴/۰۳	۱۷	۱۲/۰۴	۱۶/۳	۳۱/۸	۱۸/۲۵
فراوانی	۷	۹	۶	۷	۵	۹	۰	۰
درصد	۱۵/۵	۱۵/۷	۱۰/۵	۱۴/۹	۶/۰۲	۹/۸	۰	۰
فراوانی	۶	۹	۲	۴	۰	۳	۰	۰
درصد	۱۳/۳	۱۵/۷	۳/۵	۸/۵۱	۰	۳/۲۶	۰	۰
فراوانی	۳	۷	۶	۲	۱۲	۶	۰	۰
درصد	۶/۶	۱۲/۲	۱۰/۵	۴/۲۵	۱۴/۴۵	۶/۵۲	۰	۰
فراوانی	۹	۶	۴	۵	۷	۷	۰	۰
درصد	۲۰	۱۰/۵	۷/۱	۱۰/۶	۸/۴۳	۷/۶	۰	۰
فراوانی	۰	۰	۰	۰	۵	۴	۰	۲
درصد	۰	۰	۰	۰	۶/۰۲	۴/۳۷	۰	۶/۲۵
فراوانی	۶	۱	۸	۰	۱۵	۱۸	۶	۱۱
درصد	۱۳/۳	۱/۷	۱۴/۰۳	۰	۱۸/۰۴	۱۹/۵۶	۲۷/۲۷	۳۴/۳۷
فراوانی	۰	۱	۰	۲	۶	۳	۰	۰
درصد	۰	۱/۷	۰	۴/۲۵	۷/۲۲	۳/۲۶	۰	۰
فراوانی	۰	۰	۳	۳	۲	۱	۳	۸
درصد	۰	۰	۵/۲	۶/۳۸	۲/۴	۱	۱۳/۶۳	۲۵
فراوانی	۰	۰	۰	۰	۳	۵	۲	۵
درصد	۰	۰	۰	۰	۳/۶۱	۵/۴۳	۹/۰۹	۱۵/۶
فراوانی	۲	۴	۱۰	۵	۸	۹	۴	۰
درصد	۴/۴	۷/۱	۱۷/۵	۱۰/۶	۹/۳	۹/۸	۱۸/۱۸	۰
فراوانی	۸	۵	۱۰	۱۱	۱۰	۱۲	۰	۰
درصد	۱۷/۷	۸/۷	۱۷/۵	۲۳/۴۰	۱۲/۰۴	۱۳/۰۴	۰	۰

با توجه به جدول ۶، میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در متن کتاب فارسی خوانداری پایه پنجم ابتدایی عبارت است از تفکر ۸/۸۸، ایثار ۱۵/۵، دوری از غرور ۱۳/۳، راستی و درستکاری ۶/۶، تلاش و پشتکار ۲۰، همکاری ۱۳/۳، رابطه دوستی ۴/۴، رفتار نیک ۱۷/۷، در متن کتاب فارسی خوانداری پایه ششم ابتدایی عبارت است از تفکر ۲۶/۳، ایثار ۱۵/۷، دوری از غرور ۱۵/۷، راستی و درستکاری ۱۲/۲، تلاش و پشتکار ۱۰/۵، همکاری ۱/۷، رعایت قانون ۱/۷، رابطه دوستی ۷/۱، رفتار نیک ۸/۷. میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در متن کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۴/۰۳، ایثار ۱۰/۵، دوری از غرور ۳/۵، راستی و درستکاری ۱۰/۵، تلاش و پشتکار ۷/۱، همکاری ۱۴/۰۳، حفظ سلامتی ۵/۲، رابطه دوستی ۱۷/۵، رفتار نیک ۱۰/۶، در متن کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۷، ایثار ۱۴/۹، دوری از غرور ۸/۵۱، راستی و درستکاری ۴/۲۵، تلاش و پشتکار ۱۰/۶، رعایت قانون ۴/۲۵، حفظ سلامتی ۶/۳۸، رابطه دوستی ۱۷/۵، رفتار نیک ۲۳/۴۰. میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۲/۰۴، ایثار ۵/۰۲، دوری از غرور ۰، راستی و درستکاری ۱۴/۴۵، تلاش و پشتکار ۸/۴۳، صرفه‌جویی ۶/۰۲، همکاری ۱۸/۰۴، رعایت قانون ۷/۲۲، حفظ سلامتی ۲/۴، حفظ محیط‌زیست ۳/۶۱، رابطه دوستی ۹/۳، رفتار نیک ۱۲/۰۴، در متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۶/۳، ایثار ۹/۸، دوری از غرور ۳/۲۶، راستی و درستکاری ۶/۵۲، تلاش و پشتکار ۷/۶، صرفه‌جویی ۴/۳۷، همکاری ۱۹/۵۶، رعایت قانون ۳/۲۶، حفظ سلامتی ۱، حفظ محیط‌زیست ۵/۴۳، رابطه دوستی ۹/۸، رفتار نیک ۱۳/۰۴.

میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در متن کتاب علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی عبارت است از تفکر ۳۱/۸، همکاری ۲۷/۲۷، حفظ سلامتی ۱۳/۶۳، حفظ محیط‌زیست ۹/۰۹، رابطه دوستی ۱۸/۱۸، در متن کتاب علوم تجربی پایه ششم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۸/۷۵، صرفه‌جویی ۶/۲۵، همکاری ۳۴/۳۷، حفظ سلامتی ۲۵، حفظ محیط‌زیست ۱۵/۶.

همان‌گونه که در جدول ۷ مشاهده می‌شود که تا چه اندازه مقوله‌های اخلاقی در تصاویر کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی، هدیه‌های آسمان، فارسی خوانداری، علوم تجربی در پایه پنجم و ششم مورد توجه قرار گرفته است.

جدول ۷. بررسی تصاویر مرتبط با زیرمجموعه‌های مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های فارسی خوانداری، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی، علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی

مقوله	فارسی ۵	فارسی ۶	هدیه‌آسمان ۵	هدیه‌آسمان ۶	مطالعات ۵	مطالعات ۶	علوم ۵	علوم ۶
تفکر	۳	۴	۵	۳	۵	۹	۵	۲
درصد	۱۳	۱۰/۸	۱۲/۱۹	۱۵	۹/۰۹	۱۶/۹	۳۵/۷۱	۱۶/۶۶
ایثار	۱	۷	۵	۴	۴	۷	۰	۰
درصد	۴/۳۴	۱۸/۹	۱۲/۱۹	۲۰	۷/۲۷	۱۳/۲۰	۰	۰
دوری از غرور	۲	۵	۱	۱	۰	۲	۰	۰
درصد	۸/۷	۱۳/۵	۲/۴	۵	۰	۳/۷۷	۰	۰
راستی و درستکاری	۱	۷	۴	۱	۹	۴	۰	۰
درصد	۴/۳۴	۱۸/۹	۹/۷۵	۵	۱۶/۳۶	۷/۵۴	۰	۰
تلاش و پشتکار	۲	۳	۴	۱	۶	۷	۰	۰
درصد	۸/۷	۸/۱	۹/۷۵	۵	۱۰/۹	۱۳/۲۰	۰	۰
صرفه‌جویی	۰	۰	۰	۰	۴	۳	۰	۱
درصد	۰	۰	۰	۰	۷/۲۷	۵/۶۶	۰	۸/۳۳
همکاری	۴	۱	۶	۰	۱۰	۲	۴	۳
درصد	۱۷/۴	۲/۷	۱۴/۶	۰	۱۸/۱۸	۳/۷۷	۲۸/۵۷	۲۵
احترام به قانون	۱	۱	۰	۱	۴	۱	۰	۰
درصد	۴/۳۴	۲/۷	۰	۵	۷/۲۷	۱/۸۸	۰	۰
حفظ سلامتی	۰	۰	۲	۱	۱	۱	۲	۳
درصد	۰	۰	۴/۸	۵	۱/۸۱	۱/۸۸	۱۴/۲۸	۲۵
حفظ محیط‌زیست	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۳
درصد	۰	۰	۰	۰	۱/۸۱	۷/۵۴	۷/۱۴	۲۵
رابطه دوستی	۲	۴	۷	۳	۶	۴	۲	۰
درصد	۸/۷	۱۰/۸	۱۷	۱۵	۱۰/۹	۷/۵۴	۱۴/۲۸	۰
رفتار نیک	۸	۵	۷	۵	۵	۹	۰	۰
درصد	۳۴/۷	۱۳/۵	۱۷	۲۵	۹/۰۹	۱۶/۹	۰	۰

با توجه به جدول ۷، میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در تصاویر کتاب فارسی خوانداری پایه پنجم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۳، ایثار ۴/۳۴، دوری از غرور ۸/۷، راستی و درستکاری ۴/۳۴، تلاش و پشتکار ۸/۷، احترام به قانون ۴/۳۴، رابطه دوستی ۸/۷، رفتار نیک ۳۴/۷، در متن کتاب فارسی خوانداری پایه ششم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۰/۶، ایثار ۱۸/۹، دوری از غرور ۱۳/۵، راستی و درستکاری ۱۸/۹، تلاش و پشتکار ۸/۱، همکاری ۲/۷، رعایت قانون ۲/۷، رابطه دوستی ۱۰/۸، رفتار نیک ۱۳/۵.

میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در تصاویر کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۲/۱۹، ایثار ۱۲/۱۹، دوری از غرور ۲/۴، راستی و درستکاری ۹/۷۵، تلاش و پشتکار ۹/۷۵، همکاری ۱۴/۶، حفظ سلامتی ۴/۸، رابطه دوستی ۱۷، رفتار نیک ۱۷، در متن کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۵، ایثار ۲۰، دوری از غرور ۵، راستی و درستکاری ۵، تلاش و پشتکار ۵، رعایت قانون ۵، حفظ سلامتی ۵، رابطه دوستی ۱۵، رفتار نیک ۲۵.

میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی عبارت است از تفکر ۹/۰۹، ایثار ۷/۲۷، راستی و درستکاری ۱۶/۳۶، تلاش و پشتکار ۱۰/۹، صرفه‌جویی ۷/۲۷، همکاری ۱۸/۱۸، رعایت قانون ۷/۲۷، حفظ سلامتی ۱/۸۱، حفظ محیط‌زیست ۱/۸۱، رابطه دوستی ۱۰/۹، رفتار نیک ۹/۰۹، در متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۶/۹، ایثار ۱۳/۲، دوری از غرور ۳/۷۷، راستی و درستکاری ۷/۵۴، تلاش و پشتکار ۱۳/۲، صرفه‌جویی ۵/۶۶، همکاری ۳/۷۷، رعایت قانون ۱/۸۸، حفظ سلامتی ۱/۸۸، حفظ محیط‌زیست ۷/۵۴، رابطه دوستی ۷/۵۴، رفتار نیک ۱۶/۹. میزان توجه به مفاهیم اخلاقی در تصاویر کتاب علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی عبارت است از تفکر ۳۵/۷۱، همکاری ۲۸/۵۷، حفظ سلامتی ۱۴/۲۸، حفظ محیط‌زیست ۷/۱۴، رابطه دوستی ۱۴/۲۸، در متن کتاب علوم تجربی پایه ششم ابتدایی عبارت است از تفکر ۱۶/۶۶، صرفه‌جویی ۸/۳۳، همکاری ۲۵، حفظ سلامتی ۲۵، حفظ محیط‌زیست ۲۵.

بحث و نتیجه گیری

هدف کلی آموزش و پرورش در هر جامعه‌ای این است که دانش‌آموزان را طبق عقاید و ارزش‌های فرهنگی، دینی، اجتماعی و سیاسی خود تربیت کند و انسانی متناسب و شایسته‌ی آن جامعه تحویل دهد. بر همین اساس، هر جامعه‌ای از انسان مطلوب خود درو تصویری دارد و معنا و اهداف معینی برای آن قائل است (نجفی، سبحانی نژاد و جعفری هرندی، ۱۳۹۴). یکی از هدف‌های اصلی و مهم در سیستم نظام آموزشی توجه به مسئله اخلاق و قوانین و هنجارهای اجتماعی به شکلی فعال و تأثیرگذار در میان کودکان در سنین پایین است. از این‌رو توجه به روش انتقال (مستقیم یا غیرمستقیم) و وسیله‌ی انتقال مفاهیم یکی از مسائل مهم در تعلیم و تربیت تلقی می‌شود. این پژوهش با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی (خوانداری)، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی، علوم تجربی پایه پنجم و ششم دوره ابتدایی بر اساس مفاهیم اخلاقی انجام شد. انتقال مفاهیم اخلاقی در قالب داستان و فعالیت‌ها و بهره‌گیری از آن‌ها در رشد اخلاقی دانش‌آموزان بسیار مؤثر است. هر داستان و فعالیت و تصویری محتوایی دارد و محتوای اخلاقی آن‌ها می‌تواند چنانچه رشد اخلاقی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در این پژوهش با توجه به تحلیل استقرایی دروس و استخراج مفاهیم اخلاقی، ۱۲ مقوله تشکیل شد: تفکر، ایثار، دوری از غرور، راستی و درستکاری، تلاش و پشتکار، صرفه‌جویی، همکاری، احترام به قانون، حفظ سلامتی، حفظ محیط‌زیست، رابطه دوستی، رفتار نیک.

با توجه به نتایج یافته‌های به‌دست‌آمده، به مفاهیمی چون تفکر، ایثار، رابطه دوستی و رفتار نیک نسبت به سایر مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های درسی دانش‌آموزان پایه پنجم و ششم ابتدایی پرداخته شده است. از سویی با توجه به یافته‌های به‌دست‌آمده؛ ارائه مفاهیم اخلاقی در قالب داستان و فعالیت‌ها نسبت به تصاویر بیشتر است. این در حالی است که به علت قرار گرفتن کودکان ابتدایی در دوره‌ی عملیات عینی، استفاده از تصاویر در کتاب‌های درسی اهمیت زیادی دارد اما به آن توجه کمی شده است. از این‌رو به نظر می‌رسد کتب درسی دوره‌ی ابتدایی نیازمند توجه بیشتری در چگونگی چیدمان و کیفیت دروس خود دارد چرا که آموزش مفاهیم اخلاقی به کودکان و نوجوانان بدون توجه به اصول و قواعد منظم و برنامه‌ریزی شده نتیجه مطلوبی نخواهد داشت و ممکن است موجب از دست دادن هزینه و فرصت‌ها شود.

برنامه‌ریزی برای تربیت اخلاقی در محیط تربیت رسمی و عمومی عموماً با سه رویکرد صورت می‌گیرد. یکی از این رویکردها، رویکرد برنامه درسی مستقل تربیت اخلاقی است که به‌مثابه‌ی یک موضوع درسی مستقل شناخته می‌شود. رویکرد دوم، بین برنامه‌ای است که رویکرد تلفیقی هم نامیده می‌شود. در این رویکرد تجارب تربیت اخلاقی در کنار تجارب موضوعات درسی دیگر ارائه می‌شود. رویکرد سوم، رویکرد فوق‌برنامه است که در آن یک برنامه تربیت اخلاقی به‌صورت جانبی و در شکل فعالیت فوق‌برنامه ارائه می‌شود (حسینی و وجدانی، ۱۳۹۶). بنابراین می‌توان گفت که رویکرد برنامه درسی کتاب‌های فارسی (خوانداری)، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی، رویکرد دوم است که اهداف اخلاقی در کنار اهداف دیگر درس قرار گرفته است و محتوای کتاب‌های درسی هم متأثر از اهداف، دارای مضامین اخلاقی شده است.

بالین‌حال در بعضی کتاب‌های درسی مانند مطالعات اجتماعی و فارسی (خوانداری) مفاهیم اخلاقی زیاد است و این وضعیت می‌تواند کتاب‌ها را بیشتر به ویتترین مفاهیم ارزشی تبدیل کرده است. کلبرگ این رویکرد را رویکرد سبد فضائل^۱ می‌نامد (حسنی و وجدانی، ۱۳۹۶). به نظر می‌رسد این آشفتگی و بی‌نظمی در ارائه مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های درسی موجب سردرگم شدن دانش‌آموزان شود. نبودن نظم و هماهنگی در ارائه مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های درسی، مهم و راهبردی است. نتایج پژوهش افکاری (۱۳۹۳) نشان داده است که به‌رغم اهمیت نقش نهاد آموزش و پرورش در فرایند تربیت فراگیران و محور بودن اساسی کتاب‌های درسی در جریان تعلیم و تربیت به مسئله مهمی چون تربیت و به‌تبع آن رشد اخلاقی به‌طور جدی و علمی پرداخته نشده است. از سویی بیشتر مطالب کتاب‌ها به شکل مضمون‌هایی حاوی پند و اندرز ارائه شده و برای ارتباط مؤلفه‌های اخلاقی با زندگی دانش‌آموزان فعالیتی پیش‌بینی نشده و از شیوه‌های تدریس با رده سنی کودکان دبستانی در جهت ارتقای شناخت ارزش‌های اخلاقی و درنهایت التزام به آموزه‌های اخلاقی کمتر بهره برده شده است.

تحقیقات پیازه نشان‌دهنده این است که چنانچه رشد وجدان و اخلاق در کودکان در زمان کودکی به وجود نیاید و معیارهای درست و نادرست ایجاد نشود، نوجوانان و بزرگسالان آینده در رابطه با رعایت مسائل اخلاقی دچار مشکل خواهند شد. بنابراین توجه کتاب‌های درسی آموزشی به مسائل اخلاقی به‌ویژه در مقطع ابتدایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و می‌تواند در رشد اخلاقی کودکان مؤثر باشد (بشیر، واحد و موسوی، ۱۳۹۲). در این زمینه می‌توان گفت با توجه به این مسئله که مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های فارسی (خوانداری)، هدیه‌های آسمان، مطالعات اجتماعی و علوم تجربی به‌مراتب موردتوجه قرار گرفته است و از سویی به دلیل داشتن مطالب متنوع در قالب داستان‌ها و فعالیت‌ها به‌نوعی سعی در ارائه این مفاهیم اخلاقی داشته است. بالین‌حال برخی از مفاهیم اخلاقی در کتاب‌های مختلف دارای نوسان و فراوانی‌های مختلفی است که نیازمند تجدیدنظر در برخی از آن‌ها احساس می‌شود. از این‌رو پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت و اخلاق، باید به بررسی دوباره‌ی محتواهای اخلاقی کتاب‌های درسی پرداخته و نحوه‌ی ارائه این مفاهیم را بررسی کنند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ Bag of virtues

منابع

- افکاری، فرشته. (۱۳۹۳). نقد و بررسی رویکردهای تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی در کتاب‌های درسی بخوانیم، بنویسیم، قرآن، هدیه‌های آسمان، تعلیمات اجتماعی و طراحی الگوی برنامه درسی، رساله دکتری. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی (ره).
- بشیر، حسن؛ واحد، زهرا؛ موسوی، مهدیس. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتب درسی مدارس ایران از نظر میزان توجه به ارزش‌های اخلاقی. جامعه، فرهنگ و رسانه، ۹(۳): ۹۱-۱۱۴.
- جام‌خانه، کیوان. (۱۳۹۰). تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی: تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی بخوانیم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کردستان.
- حجت پناه، حسین؛ امانی، زهرا؛ طالع پسند، سیاوش. (۱۳۹۷). رابطه رشد خودکنترلی و قضاوت اخلاقی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پایه پنجم. پژوهش‌های تربیتی، شماره ۳۶.
- حسینی، محمد؛ وجدانی، فاطمه. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از منظر تربیت اخلاقی، دو فصلنامه علمی-پژوهشی تربیت اسلامی، ۲(۲۵): ۲۹-۵۴.
- حقیقت، پریسا. (۱۳۹۵). بررسی تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم بر اساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران مرکز.
- خدایار، نصرالله. (۱۳۹۲). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب‌های درسی (مطالعات اجتماعی، فارسی، هدیه آسمانی) پایه ششم دوره ابتدایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مرودشت.
- دهقانی، شهلا؛ بلندهمتان، کیوان. (۱۳۹۶). تربیت اخلاقی مبتنی بر ادبیات داستانی: تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی، ۵(۱۰): ۳۲-۵.
- شاملی، عباسعلی؛ ملکی، حسن؛ کاظمی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). برنامه درسی ابزاری برای نیل به تربیت اخلاقی، فصلنامه علوم تربیتی، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۲(۳).
- شعاع کاظمی، مهرانگیز؛ میرمحمدحسین اوشانی، آتنا؛ نقیب، فرزانه. (۱۳۹۴). رابطه آموزه‌های دینی والدین و رشد اخلاقی کودکان دبستانی، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم تربیت اسلامی، ۹(۲۳): ۱۱۹-۱۰۷.
- کریمی، فرهاد؛ باقری، خسرو؛ صادق زاده، علیرضا. (۱۳۹۳). تأثیر سه روش بحث گروهی درباره معماهای اخلاقی، گفتگو در گروه‌های کوچک به روش مشارکتی و سخنرانی، بر رشد قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان دختر پایه دوم متوسطه. فصلنامه پژوهش‌های نوین روان‌شناختی، ۳۳(۹): ۱۹۵-۲۳۹.
- نجفی، حسن؛ سبحانی نژاد، مهدی؛ جعفری هرنندی، رضا. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای میزان توجه به ابعاد هفت‌گانه‌ی اهداف مصوب در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران. دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه‌ی درسی، ۶(۳): ۱۲۱-۱۴۲.
- نوراللهی، فریبا. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی از منظر توجه به تربیت اخلاقی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران مرکز.

- Hardman E L. (2015). What Are They Thinking? The Moral Judgment of Children With Emotional and Behavioral Disorders. Remedial and Special Education, 36(3): 143-153.
- Javed A., Kausar R., & Khan N. (2014). Effect of School System and Gender on Moral Values and Forgiveness in Pakistani School Children. Malaysian Online Journal of Educational Sciences, 2(4): 13-24.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive developmental approach to social-lization. In D. A. Goslin (Ed.), Handbook of socialization theory and research (pp. 347-480). Chicago, IL: Rand McNally.
- Sengsavang S, Krettenauer T. (2015). Children's Moral Self-Concept: The Role of Aggression and Parent-Child Relationships. Merrill-Palmer Quarterly, 61(2): 213-235.
- Tichy Michelle, Johnson David W, Johnson Roger T, Roseth, Cary J. (2010). The impact of constructive controversy on moral development. Journal of Applied Social Psychology, 40(4): 765-787.

Content Analysis of Social and Persian Studies (Reading) Textbooks and Gifts of Heaven and empirical sciences of the fifth and sixth basic principle on the basis of ethical concepts

Zahra Nafar¹

Fatemeh-Sadat Fatemi²

Faezeh Nafar³

Abstract

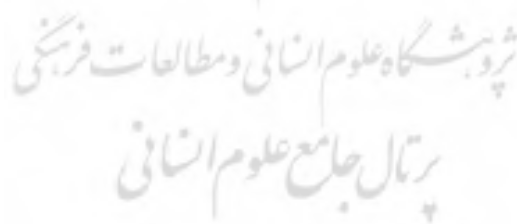
Purpose The aim of this study was to identify moral concepts in students in the fifth and sixth grade textbooks of elementary school.

Methodology: Content analysis was used in two steps to achieve the objectives of the research. In the first step, qualitatively, the method of analyzing conventional or inductive content was used to identify categories. In the second step, after accessing the categories, the categories were reviewed quantitatively, systematically and objectively. The statistical population of this study, all Persian books (reading), social studies, gifts of heaven and experimental sciences in the academic year 1398-1399, fifth and sixth grades of elementary school, which included 8 volumes of books, sampling in this research was done theoretically and the criterion of classification, existence Moral content was considered in the structure of textbook lessons.

Results: Unfortunately, the alignment of ethical concepts in textbooks has not been addressed and of the 12 ethical concepts, only "thinking", "good behavior", "cooperation" has been considered.

Conclusion: Other concepts are inefficient in terms of the number of repetitions and variations in alignment at different bases.

Keywords: Content analysis, Curriculum, elementary school, ethical concepts

---

¹PhD Student of Educational Psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding author) znafar72@yahoo.com.

² M.A of Educational Psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

³ MSc Student in Family Counseling, Shahid Beheshti University. Tehran, Iran.